

הוראת הסיפור הקצר – יחידת הוראה לכיתה ט'

בתכנית הלימודים בספרות לחטיבת הביניים ולחטיבה העליונה משנת 2007, נאמר בסעיף מטרות:

"יגלו יכולת עצמאים של הבנה ופרשנות של יצירות ספרותיות מסוגות שונות וידעו לבסס ולנמק את הבנתם על מובאות וראיות מתוך הטקסט"

"יגלו רגישות למורכבות של מצבים אנושיים כפי שהם מגולמים ביצירות ספרות... (ע 12)

במקראות המיועדות לחטיבת הביניים מופיעים סיפורים קצרים מהספרות העברית ומספרות העולם. בחרתי להציג שני סיפורים האחד "הקוסם חטף את הצלחת" מאת הסופר הערבי נגיב מחפוז והשני "מקרה גבול" מאת סביון ליברכט. היחידה תתמקד במאפייני הספור הקצר.

אפיוני הסיפור הקצר

סיפור קצר הוא ספור בעל היקף קטן עד בינוני, בעל מבנה ישיר ובהיר, עלילתו חד כיוונית ולרוב מסתיימת במפנה מכריע ופתאומי לדוגמה בסיפורים: "בז" מאת בוקצ'ו או "המחרוזת" מאת מופסאן.

בסיפור הקצר עלילה אחת המניעה דמות אחת או מספר דמויות קטן על פני אפיזודה אחת קצרה.

העלילה מגלה טפח ומכסה טפחיים; מרמזת ומשאירה מקום למחשבה, לחוויה של הקורא. עיקרו ומרכזו של הסיפור הקצר הוא המאורע, החוויה, ההרגשה וההתרחשות. אין בו תמונת מציאות רחבה, כוללת ומלכדת, אלא קטעים, פירורים של מציאות. האירועים מתוארים בדחיסות ובחסכנות ולכן, הסיפור מחייב מיקוד ומתח כדי להשיג שלמות עלילתית ואחדות רעיונית. מתואר בו לעיתים מצב משברי תוך שימוש מרובה בסמלים לשם פריצת המסגרת.

בסיפור הקצר מוצגת הדמות הראשית לעיתים בצורה סלקטיבית, תוך בחירת היבטים מסוימים שלה הנדרשים לנושא המרכזי. לתיאור חיי הנפש מוקדש בדרך כלל מקום מועט יחסית, היות והדברים נכתבים בקיצור תוך סלקטיביות רבה, על הקורא למלא פערים בכוחות עצמו תוך ניצול מדוקדק של כל הפרטים המשניים כביכול, המפוזרים לאורך הטקסט הסיפורי.

נושאי הסיפור הקצר, סגנונותיו ואופני הביטוי שלו אינם מוגבלים.

היבטים מבניים בסיפורת

הספור הקצר הוא ז'אנר רווח בסיפורת. כמו בז'אנרים האחרים של הסיפורת (רומאן, נובלה) מצויים בסיפור הקצר המרכיבים הבאים:

א. מספר - שמנקודת ראותו מסופר הסיפור.

ב. דמויות - נפשות פועלות ונפעלות בסיפור.

ג. עליה - סדרת האירועים בסיפור.

ד. רקע - סביבה גיאוגרפית חברתית.

כל אחד מהמרכיבים האלה מצוי בצורות שונות בכל יצירה ויצירה.

נגיב מחפוז 1911 - 2006

סופר ואינטלקטואל מצרי. חתן פרס נובל לספרות בשנת 1988.

יצירתו של מחפוז, ובעיקר סיפוריו הקצרים, מתארים בצורה ריאליסטית את חיי התושבים הרבים בעיר הגדולה –קהיר. עבודתו משקפת אמת אוניברסאלית על טבע האדם.

יצירתו חוצה גבולות עדתיים, דתיים ולאומיים הוא מדגיש את מצב האדם ומתייחס לבעיות ולשאלות על חירות, שיווין וקידמה, בזכות זה נחשב מחפוז לגדול הסופרים הערביים בדורות האחרונים לסופר בינלאומי.

בכל סיפור מכניס מחפוז את השקפתו הפוליטית-חברתית על קיומו של האדם; האנשים המתוארים בספריו הם האנשים הפשוטים, בני המעמד הבינוני או הנמוך, החיים בשכונותיה המסורתיות של קהיר.

לדעתו, האדם צריך לשאוף לשפר את חייו ואת חיי סביבתו על ידי התנהגות חיובית ואחראית. הדמויות הזוכות לגאולה הן אלה המגלות מודעות והתחשבות באחר. מחפוז חושב שהעולם הוא מקום עצוב אך בכל זאת שינוי בו אפשרי בזכות מאבקו הבלתי מתפשר של האדם לצדק ולקדמה.

נגיב מחפוז מתמודד בסיפוריו עם בעיותיה הבערות של החברה המצרית. הוא משלב בהם גם את ההיסטוריה והתרבות המצרית. כמו כן, הוא משלב בכתביו אירועים מילדותו ברחובות קהיר ומתאר בצורה מוחשית את רחובותיה ושכונותיה של העיר הגדולה הזאת.

בכתביו ובמאמריו מטיף מחפוז לצדק חברתי, אותו הוא רואה כחלק בלתי נפרד מן המוסר האישי.

מחפוז נחשב בעולם הערבי לליברל ולדמוקרט. כתיבתו על הבעיות החברתיות והדתיות בחברה המצרית קנתה לו אויבים רבים. הוא היה בין האינטלקטואלים היחידים במצרים, שתמך בשלום שכרת אנואר סאדאת עם ישראל ב-1977 ושילם על כך מחיר אישי כבד.

דיון בסיפור הקצר "הקוסם חטף את הצלחת" מאת נגיב מחפוז

הסיפור הקצר "הקוסם חטף את הצלחת" מתחיל כסיפור עממי נוסח ג'וחה, חושם או הרשליה. כלומר, הגיבור הראשי הוא דמות של ילד המתגלה כדמות מקבילה לאנטי-גיבור המודרני, שבמקום לעולל עלילות

ולעבור הרפתקאות מסעירות, נכשל בכל דרכיו. התהליכים שהוא עובר הם תהליכים נפשיים, ומתרכזים בחיפוש אחר ה"אני" בתהליכי גדילה והתבגרות. בדרך כלל אוהד המספר את הדמות הראשית בסיפורו. אם יש לה תכונות שליליות גם הן מתקבלות באהדה.

דמות האנטי-גיבור הוא מחוסר ברק, חדל אונים, נרדף ומפוחד, מסוכסך במאבק פנימי של אי ידיעה ואי ודעות באווירה זרה, מנוכרת ומנצלת.

הסיפור מסופר בגוף ראשון. המספר הוא הילד שנשלח לראשונה על-ידי אמו לשוק כדי לקנות צלחת פול. הוא יוצא מרשות אמו לרשות הרחוב ובכך מרחיב את עולמו הילדי.

תאור היציאה מרשות האם, ההליכה לשוק והחזרה, לאחר שלא הצליח במשימתו, דומה לסיפור פיקרסקי.

((סיפור פיקרסקי הוא סיפור עלילה מן המאה ה-16, שהתפתח לרומן שגיבורו הוא נוכל שאפתן, הרפתקן ונודד, שסיפורו הוא רשת של עלילות מתח והומור. הקורא - מלווה את נדודי הגיבור ומעלילו מתודע אל העולם מול החברה על מעמדותיה ומנהגיה, אמונותיה וחולשותיה)).

כמו בסיפור פיקרסקי, כך גם הגיבור בסיפור זה, כאשר הוא נשלח על-ידי אמו הוא נפרד מעולם ביתו המוכר ומתנסה בהרפתקאות, חלקן משעשעות ומצחיקות, וחלקן מאיימות ומפחידות. בסופו של היום עולות בליבו שאלות קיומיות על טיבו של העולם, שאלות על אהבה ושנאה, בדידות וניכור: שאלות על עצם קיומו של האדם המודרני.

התהליך שעובר הילד מיוצג על-פי שלושה מעגלים; כל אחד מהם נפתח ביציאה מן הבית באותו יום מיוחד. הסיפור נפתח במשפט "אמי אמרה לי: "הגיע הזמן שתעשה משהו מועיל". בכך מעודדת אותו, אמו, לצאת לראשונה לעצמאות ולבגרות. לך תדאג בעצמך למזונך.

היציאה הראשונה מלווה באזהרה "אל תשחק בדרך והיזהר ממכוניות", אזהרה אורבאנית. כזכור, נגיב מחפוז מתאר את רחובותיה ושווקיה של קהיר הגדולה, אך באמירה זו יש גם אזכור לסיפור כיפה אדומה, שאמה שולחת אותה לסבתא ומזהירה אותה לא לסטות מן הדרך ולא לדבר עם זרים. באמירה זו יש מסר חינוכי: בצאתך מן הבית ומחסות האם עליך להיזהר ולשמור על חייך.

מעגל היציאה הראשון – מכיל שלוש גיחות קצרות של הילד אל הסביבה הקרובה - דוכן הפול השכונתי. שלוש פעמים חוזר הילד על אותו מסלול ולא מצליח למלא את המשימה שהוטלה עליו.

גם מוכר הפול וגם אמו צועקים עליו ומשפילים אותו הם מכנים אותו "לא יוצלח שכמוך". זוהי החוויה של הגדילה, זהו השלב שבו כל אחד מתנסה בדברים חדשים ובכישלונות.

את מעגל היציאה הראשון ניתן לאפיין בניסיונות שכרוכים באי-נעימויות. מוכר הפול הוא אדם לא נעים, גם אמו איננה מנסה לרכך את הכישלון, היא מלמדת אותו "שעליו לקחת את עצמו בדיים", שעליו להתבגר.

מעגל היציאה השני – הוא מעגל רחב יותר, הוא ניגש שוב אל מוכר הפול, פוגש בקוסם וממשיך לשוטט בשכונה. מבקר בתיבת המראות והקיר העתיק ונפגש עם הילדה.

למעגל השני הוא יוצא ב"מרוצה", "חולם על ארוחת בוקר טעימה", הילד בוחר לצפות בתעלולי הקוסם ואף שוכח את רעבונו. הוא נמלא בשמחה גדולה מכיוון שהוא עדיין ילד והוא נמשך אל האשליה שבמשחק. אך המפגש עם הקוסם איננה רק נעימה, עליו לשלם על האשליה שבמשחק, כאשר הקוסם מגלה שלילד אין במה לשלם לו הוא גוער בו ואף מכה אותו. הרי אמו הזהירה אותו "אל תשחק בדרך", זה המפגש הראשון שלו עם עולם המבוגרים המנוכר.

הוא חוזר שוב אל מוכר הפול ומגלה שאיבד את הצלחת ואת הגרוש וסופג עלבון נוסף "אין לך שכל בראש", הפעם הוא מסיר את האשמה מעצמו ואומר "הקוסם חטף את הצלחת",

משפט זה נבחר להיות שם היצירה. הוא ממרר בבכי ומגייס את רחמי העוברים ושבים, עכשיו רווח לו והוא פנוי להמשיך במסעותיו.

התחנה הבאה היא תיבת- המראות המפתה: "התבוננתי אל המראה בתשוקה" המראות

הן פנטזיה, יש בהן תמונות גבורה, אהבה ומלחמות והן משכיחות את הרעב. תיבת המראות והקסמים מרחיקים אותו מהמציאות, האשליה והבדיה ממלאים את ליבו נחמה ונותנים לו כוח להמשיך הדרך.

רגליו מוליכות אותו אל הקיר העתיק, מקום שהיה בעבר בית אוצר המדינה ומושב של

הקאדי. זהו מקום שגילם בעבר עוצמה ויציבות אך הפך למקום נטוש. אפשר לראות בו מטאפורה לנסיבות החיים ולתהפוכות שהם מזמנים במהלך הגדילה וההתבגרות.

על-יד הקיר העתיק פוגש הילד את הילדה. הילדה היא דמות אנלוגית לגיבור הסיפור.

הילדה נשלחת על ידי אמה לקרוא למיילדת אך גם היא מתעכבת מול תיבת המראות ומלקקת סוכריות מתוקות. הילד מתנסה לראשונה בחוויה ארוטית מתוקה של נשיקה ראשונה. מעין אהבה ראשונה טהורה ותמימה, אהבה שמזכירה ספק אהבת אם או משיכה לבת המין השני. הוא נזכר באמו ומתגעגע אליה ולפיכך חוזר לביתו כדי לחפשה אך היא איננה נמצאת.

מעגל היציאה השלישי – שלא כמו היציאה הראשונה, הפעם מגלה הילד יוזמה משלו; הוא לוקח צלחת וגרוש מקופתו והולך ישר אל מוכר הפול אך לרוע המזל, מוכר הפול כבר סגר את הדוכן והוא שוכב וישן על הספסל. הילד מעיר אותו ומראה לו בגאווה את הצלחת והגרוש הנמצאים בידו אך זוכה למילת גנאי ולדחיפה המפילה אותו ארצה.

בפעם הזאת הוא נחוש להשלים את המשימה שלמענה יצא. כל המבוגרים שסביבו מתייחסים אליו כאל חושם שאיננו נמצא במקום הנכון בזמן הנכון, והוא כמו הפיקרסק נע ממקום למקום כדי לגלות את

העולם. הפעם הוא איננו סופג בהשלמה את הגידופים והמכות, הוא זורק לעבר מוכר הפול את הצלחת ובורח על נפשו.

גל של שוויון נפש מציף אותו, הוא יודע שהוא עתיד לשוב ולהיענש כשיחזור הביתה ולכן הוא הולך לחפש את הקוסם ואת תיבת המראות כדי להתנחם באמצעות המראות היפים, שיוצרים עולם של אשליות. את הקוסם ואת תיבת המראות איננו מוצא ולכן הוא פונה לעבר הקיר העתיק בתקווה למצוא את הילדה שהעניקה לו "תחושות נעימות".

הפעם הוא עד למפגש ארוטי מסוג אחר. כילד הוא עדיין איננו מבין את ההתרחשות הנגלית לעיניו, התרחשות מינית אלימה בין איש ואישה שהמילה אהבה ונעימות רחוקה מהם. "הייתי נבוך, ומבטי מרותק אליהם בסקרנות, בתימהון ובהנאה וגם בשמץ של "בהלה". אולי בפעם הראשונה הוא נחשף לעולם המבוגרים הגס, האלים והאכזר, מכיוון שלא נזהר בדרך, כפי שקרה לכיפה אדומה. הוא בורח מהמקום בידיעה שזהו מקום שבו אורבת לו סכנה ומגיע לצומת דרכים. הוא כבר איננו אותו ילד תמים, שלומיאל כפי שהצטייר בתחילת הסיפור, אך בכל זאת עדיין איננו יודע לאיזו דרך יפנה. עתה הוא נזהר שמא יפגוש איש פוגע ומעליב כמו מוכר הפול או כמו הנווד מן החורבה. הוא זקוק לאמו ומתלבט האם לנסות למצוא את הדרך בכוחות עצמו. הסיפור מסתיים בתובנה "אמרתי בלבי כי עלי להחליט במהירות ובלי היסוס, כי היום פנה לערוב ועוד מעט יגיא החושך ממסתרי".

בסיום הסיפור נסגר המעגל, הילד שיצא לדרך וחווה ביש מזל, זלזול וחבטות, יודע עתה כי עליו לנווט את דרכו בעצמו בצורה יעילה.

הצעות להוראת הסיפור

1. הסיפור משקף תהליך של התבגרות; תאר את התהליך שעובר הילד מהרגע שאמו שולחת אותו לשוק ועד לרגע שהוא מוצא את עצמו בצומת דרכים.
2. תארו את החוויות שעוברות על הילד. מיינו אותן לחוויות חיוביות וחוויות שליליות.
3. במהלך הסיפור מתנסה הילד באבדות ובהיעלמויות שונות (גרוש, צלחת, קוסם ...) הילד "מאבד" אך גם "מרוויח". הסבירו.
4. מהי המשמעות של " אבדות ורווחים" אלה ומה הקשר שלהן לתהליך שהוא עובר?
5. בסיפור מוזכרים אלמנטים שונים בהקשר לילד ולשיטוטיו; חלקם באים מתחום החומר כמו הצלחת, הגרוש, הפול, הסוכריות המתוקות של הילדה ואחרים מתחום הרוח כמו הקסמים, המראות והבעת אהבה; עמוד על המשמעות הסמלית של כל אלמנט בתהליך ההתודעות של הילד לעולם שסביבו.
6. מה מקומה של האם בסיפור. מה חלקה בעיצוב אישיותו של בנה?
7. השוו בין תגובתו של הילד המשתקפת במילים "הקוסם חטף את הצלחת" לבין תגובתו המאוחרת המופיעה בסוף הסיפור: "שאלתי את עצמי מה אעשה עכשיו כשאבדתי גם את הצלחת השנייה". (השוואה בנושאים כגון: מה הטריד אותו? מה משמעות השאלות ששאל? מה למד מכל התנסות?)

יוסי ילד שלי מוצלח / ע' הלל

הסיפור "הקוסם חטף את הצלחת" מאת נגיב מחפוז מזכיר את שירו של ע' הלל "יוסי ילד שלי מוצלח". שבו מוצג ילד שנשלח גם הוא על-ידי אמו להביא בקבוק חלב ולחם חם. גם כאן, לפני שהוא יוצא לדרך האם מזהירה אותו "לך ישר ואל תשכח", היא מכירה היטב את בנה ומוסיפה "יוסי ילד שלי מוצלח" ביטוי אוהב אך גם אירוני, שמהווה רמז מטרים לצפייה שיש לאם בדבר מידת ההצלחה של הילד להביא את מה שמצופה ממנו.

הילד, בניגוד לילד בסיפור, נזכר בשמו – יוסי, איננו סוטה מן הדרך, הוא הולך בשדרה, לכאורה בדרך הישר אך איננו מקיים את הוראת האם הוא איננו מביא חלב אלא מוצא גור כלבים מסכן צולע, אותו הוא מביא מתנה לאימו וזוכה פעם נוספת למשפט "ילד שלי מוצלח". הפעם מקדימה את המשפט אנחה "אוי לי". האם מקוננת על בנה הלא יוצלח, אולי השונה אך בעל הנפש המיוחדת.

הילד נשלח בפעם השנייה. שוב חוזרת ההוראה "לך, הבא-נא ... אך אל תשכח" וחזרה על משפט המפתח: "יוסי, ילד שלי מוצלח" המחזק את המימד האירוני לאחר חוסר ההצלחה הקודם. יוסי פוסע בשדרה הקורצת אליו. השדרה "מואנשת" ומנהלת דיאלוג עם יוסי.

הדיאלוג הוא באמצעות חוש הראייה והשמיעה: השדרה קורצת, השדרה לוחשת ואצל יוסי: אורות עיניו, קופצות עיניו ואילו אוזניו בניגוד ללחישת השדרה: רועשות ונוגנות.

הפעם מביא יוסי לאמו מפוחית במקום לחם ולאחר מכן הוא כבר לא נשלח, אלא מביא לאמו פרח אדמוני, השולח אותנו לסיפור הידוע "פרח לב הזהב", המספר על הילד שיצא למסע כדי להביא לאמו פרח מיוחד בעל לב זהב כדי לגרום להחלמתה. יוסי מתקבל באנחה חוזרת "אוי לי" שנכרת בה גם סלחנות ואהבה.

קבלת הפנים לה זוכה יוסי איננה דומה לקבלת הפנים לה זוכה הילד מהסיפור "הקוסם חטף את הצלחת" שם זוכה הילד לגערות ונזיפות, אך בכל זאת, ניכרת בהם דאגה ואהבה, מכיוון שכאשר הוא מאבד את דרכו הוא מתגעגע לאמו ואומר לעצמו "אולי יקרה נס ואראה את אמי באה לקראתי, וארוץ אליה בכל לבי".

השיר מסתיים בתיאור הבית. יוסי לא הצליח במשימות שהוטלו עליו, הבית ריק ממצרכים כפי שגם הילד מהסיפור לא הצליח להביא צלחת פול לארוחת הבוקר, אך זכה למפגשים מעניינים ובעקבותיהם לתובנות שונות על החיים ואילו יוסי זכה לבית מלא אהבה, "זמר מפוחית ופרח ונביחות כלבלב". אלמנטים המייצגים צרכים רגשיים השקולים כנגד מצרכי המזון האלמנטאריים אותם לא הצליח להשיג.

הצעות לפעילות בעקבות השיר

1. תארו בלשונכם את מהלך ההתרחשות בשיר.
2. תארו את יוסי כפי שהוא מופיע בשיר.

3. תארו את האם כפי שהיא מופיעה בשיר.
4. האם יוסי מזכיר לכם ילד שאתם מכירים, או אירועים מחיי היום יום שלכם?
5. בשיר מופיעות תמונות המתארות את השדרה, חלקו את השיר על פי תמונות אלה והסבירו את החלוקה.
6. נסו למצוא נקודות דמיון או שוני בין הסיפור "הקוסם חטף את הצלחת" לבין השיר "יוסי ילד שלי מוצלח". (מהי השליחות שהוטלה על הילדים? מה עבר על כל אחד מהם במהלך שליחותו? יחס האם אל הילד, מי עבר שינוי במהלך ההתרחשות ומהו השינוי?)

מקרה גבול / סביון ליברכט

סביון ליברכט (1948)

נולדה בגרמניה, עלתה לארץ ב-1950.

קובץ הסיפורים הראשון שלה הוא: "תפוחים מן המדבר" ולאחר מכן פרסמה את קובצי הסיפורים: "סוסים על כביש גהה", "סינית אני מדברת אליך" וכן רומנים: "איש ואישה ואיש" "נשים מתוך קטלוג" ו"הנשים של אבא".

סיפוריה הקצרים והרומנים של ליברכט עוסקים בבעיות החברה הישראלית, כגון חילונים מול דתיים, יהודים מול ערבים והמתח הבין דורי. בהיותה בת לניצולי שואה, רבים מסיפוריה נוגעים בשואה ובעיקר בבני הדור השני והשלישי הממשיכים לחוות את הטראומה.

חלק מסיפוריה עובדו למחזות.

הסיפור מקרה גבול עוסק ביחסים בתוך המשפחה וכן ביחס לשונה או לאחר.

כבר בכותרת של היצירה נרמז כי היצירה תעסוק במקרה – בהתרחשות כלשהי אשר הינה גבולית. בהמשך מסתבר שהביטוי "מקרה גבול" הוא ביטוי מטפורי המתייחס לא לאירוע או להתרחשות כלשהי בסיפור אלא, למצבן של הדמויות בסיפור.

הדמויות בסיפור: לאורך הסיפור בולטות בעיקר שלוש דמויות, שהן שלושה דורות במשפחה אחת – ילדה, אמה וסבה – אבי האם.

הסיפור מסופר מנקודת מבטו של **הסב**, המתאר התרחשויות שניתנות לקורא כפירווי מציאות. מחד, ההתרחשויות מתוארות בחסכנות, אך מצד שני הן פורטות על רגשות הקורא וגורמות להזדהות עם תחושותיו של הסב לגבי מצבה של נכדתו.

הצגת הדמויות בסיפור סובבת סביב המתח הקיים בין מידת הפעלתנות והנמרצות של האם לעומת האיטיות והסבילות, עד כדי אפאטיות של הבת, ילדה בגיל הגן.

הסב עצמו, מצטייר גם הוא כהססן ומתלבט ובעיקר, חרד למצבה של נכדתו ובמידת מוכנותה להתייצב מול אמה הנמרצת והפעלתנית ואולי מול החיים בכלל.

גם הסב עצמו נמצא בתקופת מעבר בחייו, הוא מהרהר בינו לבינו "אולי הגיעה השעה לפרוש לגמלאות"; "הנה הזקנה כבר שולחת אלי ידה". הוא מפקפק ביכולתו לשפוט את יכולותיה של הנכדה, הוא מרגיש מידה של הזדהות עם אופייה הסגור והפסיבי ומודה כי גם הוא, מהסס לעיתים ואינו בטוח בעצמו. לגבי בתו, עוד בילדותה כאשר אומר לו המורה כי היא "תגיע רחוק", הוא מעדיף שתהיה כמו כולם ותהיה "מאושרת ושלווה".

במקצועו הוא עובד כמגיה, כלומר בודק דברי-כתב ותיקון הטעויות בהם.

הבת – רונית היא היחידה הנזכרת בשמה בסיפור, מתוארת כאישה פעלתנית ונמרצת "מהירה בהחלטות, אצבעותיה רצות ונבונות, משיגות את הכול, ראשונה להבין, ראשונה להשלים משימות, מקדימה את חבריה בזריזותה." כשהתבגרה נעשתה "מפקחת במכון התקנים", היא מודדת במקצועה. היא גם מודדת את מידת ההצלחה של הסובבים אותה ובעיקר את תפקודה של בתה לפי "תו התקן" של מידת הפעילות או אי פעילות של ילדים אחרים בגן. היא איננה מסוגלת לקבל את בתה כפי שהיא, לוחצת עליה לעשות עוד ועוד דברים כמה שיותר מהר. היא מודאגת מכך שהבת של השכנה מתקדמת מהר יותר ומאבדת את סבלנותה כאשר הבת לא עומדת בסטנדרטים שלה ולא מגיבה מספיק מהר. האם לא משאירה לבתה "מרווח נשימה" ומכריחה אותה, למשל, לצייר ציורים ברורים ולא צורות מופשטות.

הילדה, מתוארת מנקודת מבטו של הסב שמציג במבט משולב גם את נקודת מבטה של האם על בתה מאז היותה תינוקת: "יושבת כמו גולם!" צרחה מלוא גרונה, "כל הילדים שרים ורוקדים ומוחאים כפיים, והיא יושבת כמו גולם! חולמת חלומות בהקיץ!". הסב מנסה לגונן על נכדתו, ומתייעץ בעניינה עם ידיד, רופא-המגדיר אותה כהיפו-אקטיבית, בניגוד לבת המוגדרת כהיפר-אקטיבית. הילדה מתוארת "מקופלת בתוך עצמה כאיש זקן" או "כאחותו שבלול שהקסימה ביום הגשם הראשון". הסב לוקח את נכדתו לבדיקה אצל יועצת ויוצא מרוצה מכיוון שאין לנכדתו בעיות התפתחותיות, אלא רק חשד לבעיה התנהגותית המתוארת "כמקרה גבולי".

הסיפור "מקרה גבולי" מדבר על קשר בתוך המשפחה ומאיר את האחר השונה למרות שהאחרות איננה מובהקת ולא נראית לעין במבט ראשון.

הילדה מוצגת כספק איטית, או כמסתגרת מבחירה ובכך מצליחה להתגבר על השיפוטיות של אימה. רק המטפלת ששרה לה שירים בערבית, מעניקה לה אהבה וחום ולא שופטת אותה ובכך מצליחה להעלות חיון על פניה. הסב עצמו מזדהה עם נכדתו, חייו הגיעו לקו גבול, הוא מהרהר בפרישה לגמלאות ומרגיש כי "הנה הזקנה כבר שולחת אלי ידה". גם האם מוצגת כאחרת בעיני אביה – הסב: "תמיד מתלוננת, תמיד קצרת רוח, לעולם אין הדברים נעשים לרצונה".

גם כאשר השונות או האחרות אינה דרמטית היא גורמת למתח, לתסכול ולהסתגרות. זו הזדמנות להאיר את הקושי "בלהיות אחר" אפילו בתוך המשפחה, ולהדגיש הקושי להיות אחר מחוץ למסגרת המשפחתית. בעיית "האחרות" בולטת בעיקר אצל בני הנוער ששואפים להיות חלק "מקבוצת השווים" וכל סטייה מעוררת אי נחת.

הסיפור מתאר את הרדיפה אחר הישגים והצטיינות כתכונה שמתאימה אולי למעטים ואצל אחרים עלולה ליצור הסתגרות והתכנסות עד כדי תחושה של חוסר התאמה למסגרת המקובלת.

סיפור זה נאמן לז'אנר הסיפור הקצר בכך שמתוארות בו שורה של אפיזודות מן ההווה ומן העבר, המצטרפות יחד לתיאור הדמויות ומצבן הנפשי. אין בסיפור "עלילה" והוא נפתח בתמונה של הסב ונכדתו היושבים בבית קפה. בסיום הסיפור ישנה חזרה אל תמונת הפתיחה וכך נוצרת מסגרת לסיפור. המסגרת משווה לאפיזודות המתוארות במהלך הסיפור, אופי של דיבור פנימי מתוך תודעתו של הסב המגולל לעיני הקורא את מצבה של הילדה. כל אלה אל מול תובענותיה של האם כנציגת החברה הרודפת אחר הישגיות והצלחה.

הבדיקה שנערכת אצל היועצת נתפסת אצל הסב כחורצת את גורל הילדה ותיאור הישיבה בבית הקפה בסיום הסיפור, מהווה סוג של הרגעה וסגירת מעגל: "סבא זריז ונכדתו החליטו להקדים ולפתוח את החופשה בליקוק גלידה בבית קפה".

שאלות למחשבה ולדיון

1. בסיפור הקצר מאופיינות הדמויות בצורה קצרה ותמציתית תוך הבלטת תכונות מסוימות. תארו את הדמויות בסיפור לאור הנחה זו.
2. מה ההבדל בין גישת האם לילדה לגישת יתר הדמויות בסיפור? (הסב, פלורה).
3. כיצד, לדעתכם, משפיע אופייה של האם על התנהגות הבת?
4. איזו מציאות מתאר הסב כאשר הוא יושב עם נכדתו בבית קפה ואומר: "לכאורה מראה נאה מתמונת מגזין"?
5. בחרו קטע מתוך הסיפור ונסו לספר אותו מנקודת מבטה של הילדה.

ביבליוגרפיה :

- אבו, י' (תשמ"ב). *מילון מונחי הסיפורת*. תל-אביב : אקדמון.
- גולדברג, ל' (1963). *אמנות הסיפור*. תל-אביב : ספרית פועלים.
- מגון לכיתה ט'. מדריך למורה (תשנ"ה). ירושלים : משרד החינוך, התרבות והספורט.
- מחפוז, מ'. *הקוסם חטף את הצלחת*. בתוך מגון (תשנ"ד). מקראה לספרות לכיתה ט' בבית הספר הכללי (עמ' 136-130) ירושלים : משרד החינוך והתרבות.
- עומר, הלל. (1978) *יוסי ילד שלי מוצלח*. רמת גן : מסדה.
- ריבלין, אשר א' (1978). *מונחון לספרות*. תל-אביב : ספרית פועלים.
- מיינר, מ', גלר-טליתמן, ב' וש' פרידור. (2008). *שורשים וכנפיים, מקראה בספרות לתלמידי כיתות ח' אור יהודה : כנרת*.

היחידה פותחה ע"י ציפי ניצן מרכז תכנון לימודים הוראה והערכה מכללה אקדמית בית ברל

© כל הזכויות שמורות